

Συλλογή της Νομολογίας

ΑΠΟΦΑΣΗ ΤΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ (τμήμα μείζονος συνθέσεως)

της 3ης Μαρτίου 2020*

«Προδικαστική παραπομπή – Προστασία των καταναλωτών – Οδηγία 93/13/ΕΟΚ – Καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές – Σύμβαση ενυπόθηκου δανείου – Κυμαινόμενο επιτόκιο – Δείκτης αναφοράς βασιζόμενος στα ενυπόθηκα δάνεια των ταμειωτηρίων – Δείκτης προβλεπόμενος σε κανονιστική ή διοικητική διάταξη – Μονομερής εισαγωγή ρήτρας τέτοιου είδους από τον επαγγελματία – Έλεγχος της απαιτήσεως διαφάνειας από το εθνικό δικαστήριο – Συνέπειες της διαπιστώσεως του καταχρηστικού χαρακτήρα της ρήτρας»

Στην υπόθεση C-125/18,

με αντικείμενο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ, που υπέβαλε το Juzgado de Primera Instancia nº 38 de Barcelona (38ο πρωτοδικείο Βαρκελώνης, Ισπανία) με απόφαση της 16ης Φεβρουαρίου 2018, η οποία περιήλθε αυθημερόν στο Δικαστήριο, στο πλαίσιο της δίκης

Marc Gómez del Moral Guasch

κατά

Bankia SA,

ΤΟ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ (τμήμα μείζονος συνθέσεως),

συγκείμενο από τους Κ. Lenaerts, Πρόεδρο, R. Silva de Lapuerta, Αντιπρόεδρο, J.-C. Bonichot, A. Arabadjiev, E. Regan, M. Safjan και S. Rodin (εισηγητή), προέδρους τμήματος, L. Bay Larsen, T. von Danwitz, D. Šváby, F. Biltgen, K. Jürimäe και Κ. Λυκούργο, δικαστές,

γενικός εισαγγελέας: M. Szpunar

γραμματέας: L. Carrasco Marco, διοικητική υπάλληλος,

έχοντας υπόψη την έγγραφη διαδικασία και κατόπιν της επ' ακροατηρίου συζητήσεως της 25ης Φεβρουαρίου 2019,

λαμβάνοντας υπόψη τις παρατηρήσεις που υπέβαλαν:

- ο M. Gómez del Moral Guasch, εκπροσωπούμενος από τους J.M. Erausquin Vázquez και A. Benavente Antolín και τις M. Ortiz Pérez και S. Moreno de Lamo, abogados,
- η Bankia SA, εκπροσωπούμενη από τους R. Fernández-Aceytuno Sáenz de Santamaría, F. Manzanedo González, M. Muñoz García-Liñán, V. Rodríguez de Vera Casado και L. Briones Bori και την A. Fernández García, abogados,

* Γλώσσα διαδικασίας: η ισπανική.

- η Ισπανική Κυβέρνηση, εκπροσωπούμενη από την M. J. García-Valdecasas Dorrego και τον J. Rodríguez de la Rúa Puig,
- η Κυβέρνηση του Ηνωμένου Βασιλείου, εκπροσωπούμενη από τον S. Brandon, επικουρούμενο από την A. Howard, barrister,
- η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εκπροσωπούμενη από τους N. Ruiz García και J. Baquero Cruz καθώς και από την C. Valero,

αφού άκουσε τον γενικό εισαγγελέα που ανέπτυξε τις προτάσεις του κατά τη συνεδρίαση της 10ης Σεπτεμβρίου 2019,

εκδίδει την ακόλουθη

Απόφαση

- 1 Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως αφορά την ερμηνεία της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές (ΕΕ 1993, L 95, σ. 29), και ιδίως του άρθρου 1, παράγραφος 2, του άρθρου 4, παράγραφος 2, του άρθρου 6, παράγραφος 1, του άρθρου 7, παράγραφος 1, και του άρθρου 8 της οδηγίας αυτής.
- 2 Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ του Marc Gómez del Moral Guasch και της Bankia SA σχετικά με τη ρήτρα περί κυμαινόμενου και ανταποδοτικού επιτοκίου η οποία περιέχεται στη συναφθείσα μεταξύ των δύο αυτών μερών σύμβαση ενυπόθηκου δανείου.

Το νομικό πλαίσιο

Το δίκαιο της Ένωσης

- 3 Η εικοστή τέταρτη αιτιολογική σκέψη της οδηγίας 93/13 αναφέρει «ότι οι δικαστικές αρχές και τα διοικητικά όργανα [των κρατών μελών] πρέπει να διαθέτουν τα κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα ώστε να θέτουν τέρμα στην εφαρμογή των καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτονται με τους καταναλωτές».
- 4 Το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας αυτής ορίζει τα εξής:

«Οι ρήτρες της σύμβασης που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου καθώς και διατάξεις ή αρχές διεθνών συμβάσεων στις οποίες έχουν προσχωρήσει τα κράτη μέλη ή η [Ευρωπαϊκή Ένωση], ιδίως στον τομέα των μεταφορών, δεν υπόκεινται στις διατάξεις της παρούσας οδηγίας.»
- 5 Το άρθρο 4 της εν λόγω οδηγίας ορίζει τα ακόλουθα:

«1. Με την επιφύλαξη του άρθρου 7, ο καταχρηστικός χαρακτήρας μιας συμβατικής ρήτρας κρίνεται αφού ληφθούν υπόψη η φύση των αγαθών ή των υπηρεσιών που αφορά η σύμβαση και όλες οι κατά τον χρόνο της σύναψης της σύμβασης περιστάσεις που περιέβαλαν την εν λόγω σύναψη, καθώς και όλες οι υπόλοιπες ρήτρες της σύμβασης ή άλλης σύμβασης από την οποία αυτή εξαρτάται.

2. Η εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα των ρητρών δεν αφορά ούτε τον καθορισμό του κυρίου αντικειμένου της σύμβασης ούτε το ανάλογο ή μη μεταξύ της τιμής και της αμοιβής, αφενός, και των υπηρεσιών ή αγαθών που θα παρασχεθούν ως αντάλλαγμα, αφετέρου, εφόσον οι ρήτρες αυτές είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό.»

6 Κατά το άρθρο 5 της οδηγίας αυτής:

«Στην περίπτωση συμβάσεων των οποίων όλες ή μερικές ρήτρες που προτείνονται στον καταναλωτή έχουν συνταχθεί εγγράφως, οι ρήτρες αυτές πρέπει να συντάσσονται πάντοτε με σαφή και κατανοητό τρόπο. Σε περίπτωση αμφιβολίας για την έννοια μιας ρήτρας, επικρατεί η ευνοϊκότερη για τον καταναλωτή ερμηνεία. [...]»

7 Το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 προβλέπει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη θεσπίζουν διατάξεις σύμφωνα με τις οποίες οι καταχρηστικές ρήτρες σύμβασης μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, τηρουμένων των σχετικών όρων της εθνικής νομοθεσίας, δεν δεσμεύουν τους καταναλωτές, ενώ η σύμβαση εξακολουθεί να δεσμεύει τους συμβαλλόμενους, εάν μπορεί να υπάρξει και χωρίς τις καταχρηστικές ρήτρες.»

8 Κατά το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας αυτής:

«Τα κράτη μέλη μεριμνούν ώστε, προς το συμφέρον των καταναλωτών, καθώς και των ανταγωνιζόμενων επαγγελματιών, να υπάρχουν τα κατάλληλα και αποτελεσματικά μέσα, προκειμένου να πάψει η χρησιμοποίηση των καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις που συνάπτονται από έναν επαγγελματία με καταναλωτές.»

9 Το άρθρο 8 της εν λόγω οδηγίας ορίζει τα εξής:

«Τα κράτη μέλη μπορούν να θεσπίζουν ή διατηρούν, στον τομέα που διέπεται από την παρούσα οδηγία, αυστηρότερες διατάξεις σύμφωνα προς τη συνθήκη, για να εξασφαλίζεται μεγαλύτερη προστασία του καταναλωτή.»

10 Το παράρτημα της οδηγίας 93/13, το οποίο περιέχει ενδεικτικό κατάλογο ρητρών που είναι δυνατόν να κηρυχθούν καταχρηστικές, έχει ως εξής:

«1. Ρήτρες που έχουν σκοπό ή αποτέλεσμα:

[...]

- λ) να προβλέπουν ότι η τιμή των αγαθών καθορίζεται κατά τη στιγμή της παράδοσης, ή να παρέχουν στον πωλητή αγαθών ή στον παρέχοντα υπηρεσίες το δικαίωμα να αυξάνει τις τιμές του, χωρίς ο καταναλωτής να έχει, και στις δύο περιπτώσεις, αντίστοιχο δικαίωμα που να του επιτρέπει να λύει τη σύμβαση στην περίπτωση που η τελική τιμή είναι πολύ υψηλή σε σχέση με την τιμή που συμφωνήθηκε κατά τη σύναψη της σύμβασης·

[...]

2. [Το π]εδίο εφαρμογής των στοιχείων ζ), ι) και λ) έχει ως εξής:

[...]

- γ) τα στοιχεία ζ), ι) και λ) δεν εφαρμόζονται όταν πρόκειται για:

- συναλλαγές που αφορούν κινητές αξίες και προϊόντα ή υπηρεσίες η τιμή των οποίων υπόκει[τ]αι στις διακυμάνσεις επιτοκίου της χρηματαγοράς που δεν ελέγχει ο επαγγελματίας·

[...]

- δ) το στοιχείο λ) δεν αντιβαίνει στις ρήτρες τιμαριθμικής αναπροσαρμογής της τιμής, εφόσον οι ρήτρες αυτές είναι νόμιμες και ο τρόπος μεταβολής της τιμής περιγράφεται επακριβώς.»

Το ισπανικό δίκαιο

- 11 Το άρθρο 1303 του Código Civil (αστικού κώδικα) ορίζει τα εξής:

«Κηρυχθείσας άκυρης της ενοχής, οι αντισυμβαλλόμενοι οφείλουν να αποδώσουν αμοιβαίως τα πράγματα που αποτέλεσαν αντικείμενο της συμβάσεως, με τους καρπούς τους, καθώς και το αντίτιμο με τους αναλογούντες τόκους, εξαιρουμένων των περιπτώσεων των επόμενων άρθρων.»

- 12 Η δεύτερη πρόσθετη διάταξη της Orden del Ministerio de la Presidencia, sobre transparencia de las condiciones financieras de los préstamos hipotecarios (αποφάσεως του Υπουργείου Προεδρίας περί διαφάνειας των οικονομικών όρων των ενυπόθηκων δανείων), της 5ης Μαΐου 1994 (BOE αριθ. 112, της 11ης Μαΐου 1994, σ. 14444), όπως τροποποιήθηκε με την υπουργική απόφαση της 27ης Οκτωβρίου 1995 (BOE αριθ. 261, της 1ης Νοεμβρίου 1995, σ. 31794) (στο εξής: υπουργική απόφαση της 5ης Μαΐου 1994), όριζε τα εξής:

«Η Banco de España [Κεντρική Τράπεζα της Ισπανίας] καθορίζει με εγκύκλιο, βάσει έκθεσης της [Dirección General del Tesoro y Política Financiera (γενικής διεύθυνσης Δημόσιου Ταμείου και χρηματοπιστωτικής πολιτικής, Ισπανία)], σύνολο επίσημων δεικτών ή επιτοκίων αναφοράς τα οποία μπορούν να εφαρμόζουν οι φορείς του άρθρου 1.1 στα ενυπόθηκα δάνεια κυμαινόμενου επιτοκίου και δημοσιεύει τακτικά την τιμή τους.»

- 13 Το Real Decreto Legislativo 1/2007 por el que se aprueba el texto refundido de la Ley General para la Defensa de los Consumidores y Usuarios y otras leyes complementarias (βασιλικό νομοθετικό διάταγμα 1/2007 περί εγκρίσεως του κωδικοποιημένου κειμένου του γενικού νόμου περί προστασίας των καταναλωτών και των χρηστών και άλλων συμπληρωματικών νόμων), της 16ης Νοεμβρίου 2007 (BOE αριθ. 287, της 30ής Νοεμβρίου 2007, σ. 49181, στο εξής: βασιλικό νομοθετικό διάταγμα 1/2007), ορίζει στο άρθρο 8, που φέρει τον τίτλο «Βασικά δικαιώματα των καταναλωτών και των χρηστών», τα εξής:

«Αποτελούν βασικά δικαιώματα των καταναλωτών και των χρηστών:

[...]

- b) η προστασία των νόμιμων οικονομικών και κοινωνικών συμφερόντων τους, ιδίως έναντι των αθέμιτων εμπορικών πρακτικών και της εισαγωγής καταχρηστικών ρητρών στις συμβάσεις·

[...]».

- 14 Το άρθρο 60 του βασιλικού νομοθετικού διατάγματος 1/2007, με τίτλο «Παροχή πληροφοριών πριν από τη σύναψη της συμβάσεως», προβλέπει τα εξής:

«1. Προτού ο καταναλωτής ή ο χρήστης δεσμευθεί από σύμβαση ή αντίστοιχη προσφορά, ο επιχειρηματίας οφείλει να παράσχει σε αυτόν, με σαφή και κατανοητό τρόπο, εκτός εάν προκύπτουν προδήλως από το όλο πλαίσιο, τις σχετικές αληθείς και επαρκείς πληροφορίες όσον αφορά τα κύρια χαρακτηριστικά της συμβάσεως, και ιδίως τους νομικούς και οικονομικούς όρους αυτής.

[...]»

- 15 Κατά το άρθρο 80 του βασιλικού νομοθετικού διατάγματος 1/2007, με τίτλο «Απαιτήσεις όσον αφορά τις ρήτρες που δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως»:

«1. Στις συμβάσεις με καταναλωτές και χρήστες, στις οποίες χρησιμοποιούνται ρήτρες που δεν αποτέλεσαν αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως, συμπεριλαμβανομένων των συμβάσεων που συνάπτονται από τη δημόσια διοίκηση και τους φορείς και τις επιχειρήσεις που εξαρτώνται από αυτή, οι εν λόγω ρήτρες πρέπει να πληρούν τις ακόλουθες απαιτήσεις:

[...]

c) να είναι σύμφωνες προς την καλή πίστη και να διασφαλίζουν δίκαιη ισορροπία μεταξύ των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων, πράγμα το οποίο, εν πάση περιπτώσει, αποκλείει τη χρήση καταχρηστικών ρητρών.

[...]»

- 16 Το άρθρο 82 του βασιλικού νομοθετικού διατάγματος 1/2007, με τίτλο «Έννοια των καταχρηστικών ρητρών», ορίζει τα εξής:

«1. Θεωρείται καταχρηστική κάθε ρήτρα που δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως, καθώς και κάθε πρακτική που δεν προκύπτει από ρητή συμφωνία και που, παρά την απαίτηση καλής πίστωσης, δημιουργεί σε βάρος του καταναλωτή και του χρήστη σημαντική ανισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων που απορρέουν από τη σύμβαση.

[...]»

- 17 Το άρθρο 27 της Orden EHA/2899/2011 de transparencia y protección del cliente de servicios bancarios (υπουργικής απόφασης EHA/2899/2011 περί διαφάνειας και προστασίας των πελατών τραπεζικών υπηρεσιών), της 28ης Οκτωβρίου 2011 (BOE αριθ. 261, της 29ης Οκτωβρίου 2011, σ. 113242), με τίτλο «Επίσημα επιτόκια», προβλέπει στην παράγραφο 1, στοιχείο α, τα εξής:

«1. Για την εφαρμογή τους από τους πιστωτικούς οργανισμούς, σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που καθορίζονται στην παρούσα υπουργική απόφαση, δημοσιεύονται σε μηνιαία βάση τα ακόλουθα επίσημα επιτόκια:

a) το μέσο επιτόκιο των ενυπόθηκων δανείων διάρκειας άνω των τριών ετών για την αγορά κατοικίας στην τιμή της αγοράς, τα οποία χορηγούν τα πιστωτικά ιδρύματα στην Ισπανία.»

- 18 Ο Ley 14/2013 de apoyo a los emprendedores y su internacionalización (νόμος 14/2013 για τη στήριξη των επιχειρηματιών και τη διεθνοποίησή τους), της 27ης Σεπτεμβρίου 2013 (BOE αριθ. 233, της 28ης Σεπτεμβρίου 2013, σ. 78787), προβλέπει, στη δέκατη πέμπτη πρόσθετη διάταξή του, ότι τα καταργούμενα επιτόκια που αναφέρονται στην παράγραφο 1 της διατάξεως αυτής, στα οποία καταλέγεται ο δείκτης που βασίζεται στο μέσο επιτόκιο των ενυπόθηκων δανείων των ισπανικών ταμειωτηρίων (στο εξής: IRPH των ισπανικών ταμειωτηρίων), αντικαθίστανται από το επιτόκιο ή τον δείκτη αναφοράς υποκατάστασης που προβλέπεται στη σύμβαση και ότι, αν στη σύμβαση δεν προβλέπεται επιτόκιο υποκατάστασης, το επιτόκιο υποκατάστασης είναι «το επίσημο επιτόκιο με την ονομασία “μέσο επιτόκιο των ενυπόθηκων δανείων διάρκειας άνω των τριών ετών για την αγορά κατοικίας στην τιμή της αγοράς τα οποία χορηγούν τα πιστωτικά ιδρύματα στην Ισπανία”, στο οποίο προστίθεται περιθώριο ίσο με τον αριθμητικό μέσο όρο των διαφορών μεταξύ του καταργηθέντος επιτοκίου και του προμνησθέντος επιτοκίου, υπολογισμένων βάσει των διαθέσιμων δεδομένων από την ημερομηνία σύναψης της σύμβασης έως την ημερομηνία έναρξης ισχύος της υποκατάστασης του επιτοκίου».

Η διαφορά της κύριας δίκης και τα προδικαστικά ερωτήματα

- 19 Στις 19 Ιουλίου 2001, ο M. Gómez del Moral Guasch συνήψε με τραπεζικό ίδρυμα, το οποίο διαδέχθηκε η Bankia, σύμβαση ενυπόθηκου δανείου για ποσό 132 222,66 ευρώ, με σκοπό τη χρηματοδότηση της αγοράς κατοικίας.
- 20 Το σημείο 3bis της συμβάσεως αυτής, το οποίο φέρει τον τίτλο «Κυμαινόμενο επιτόκιο», περιλαμβάνει ρήτρα δυνάμει της οποίας το επιτόκιο που πρέπει να καταβάλει ο καταναλωτής ποικίλλει ανάλογα με τον IRPH των ισπανικών ταμειυτηρίων (στο εξής: επίμαχη ρήτρα). Η εν λόγω επίμαχη ρήτρα έχει ως εξής:
- «Το συμβατικό επιτόκιο καθορίζεται ανά εξαμηνιαίες περιόδους, οι οποίες υπολογίζονται από την ημερομηνία υπογραφής της συμβάσεως, είναι δε, κατά το πρώτο εξάμηνο, το μνημονευόμενο στην οικονομική ρήτρα 3. Για τα επόμενα εξάμηνα, το εφαρμοστέο επιτόκιο είναι το μέσο επιτόκιο ταμειυτηρίων για ενυπόθηκα δάνεια διάρκειας άνω των τριών ετών, για την αγορά κατοικίας στην τιμή της αγοράς, το οποίο ισχύει κατά την αναθεώρηση και το οποίο η Κεντρική Τράπεζα της Ισπανίας δημοσιεύει επίσημα και ανά τακτά χρονικά διαστήματα στην *Boletín Oficial del Estado* για τα ενυπόθηκα στεγαστικά δάνεια κυμαινόμενου επιτοκίου, στρογγυλοποιημένο στο επόμενο τέταρτο εκατοστιαίας μονάδας, προσαυξημένο κατά το 0,25 εκατοστιαίας μονάδας.»
- 21 Ο M. Gómez del Moral Guasch άσκησε αγωγή ενώπιον του Juzgado de Primera Instancia nº 38 de Barcelona (38ου πρωτοδικείου Βαρκελώνης, Ισπανία) με αίτημα, μεταξύ άλλων, να κηρυχθεί άκυρη η ρήτρα αυτή λόγω του προβαλλόμενου καταχρηστικού χαρακτήρα της.
- 22 Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει, κατ' αρχάς, ότι η υπολογιζόμενη βάσει του IRPH των ισπανικών ταμειυτηρίων αναπροσαρμογή των κυμαινόμενων επιτοκίων ενυπόθηκου δανείου είναι λιγότερο ευνοϊκή από εκείνη που υπολογίζεται βάσει του μέσου επιτοκίου της ευρωπαϊκής διατραπεζικής αγοράς (στο εξής: δείκτης Euribor), το οποίο χρησιμοποιείται στο 90 % των ενυπόθηκων δανείων που συνάπτονται στην Ισπανία. Η χρήση του IRPH των ισπανικών ταμειυτηρίων συνεπάγεται πρόσθετο κόστος της τάξεως των 18 000 έως 21 000 ευρώ ανά δάνειο.
- 23 Το αιτούν δικαστήριο διερωτάται στη συνέχεια αν το γεγονός ότι ο IRPH των ισπανικών ταμειυτηρίων είναι δείκτης που διέπεται από κανονιστική ρύθμιση συνεπάγεται ότι πρέπει να εφαρμοστεί η εξαίρεση του άρθρου 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, ακόμη και αν η υπαγωγή των συμβαλλομένων στη σύμβαση ενυπόθηκου δανείου μερών στον δείκτη αυτόν προκύπτει από την εφαρμογή ρήτρας της εν λόγω συμβάσεως.
- 24 Επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν ο καταναλωτής πρέπει να ενημερώνεται για τη μέθοδο υπολογισμού του δείκτη αναφοράς καθώς και για την εξέλιξή του στο παρελθόν προκειμένου να μπορεί να εκτιμήσει το οικονομικό κόστος του συναπτόμενου δανείου. Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι, προκειμένου να διασφαλιστεί επίπεδο προστασίας του καταναλωτή υψηλότερο από το προβλεπόμενο στην οδηγία 93/13, δεν μεταφέρθηκε στην ισπανική έννομη τάξη η εξαίρεση που προκύπτει από το άρθρο 4 παράγραφος 2, της οδηγίας αυτής.
- 25 Εξάλλου, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται αν, σε περίπτωση κατά την οποία η επίμαχη ρήτρα δεν είναι σύμφωνη με το δίκαιο της Ένωσης, θα ήταν σύμφωνο προς την οδηγία 93/13 να υποκαταστήσει ο δείκτης Euribor τον IRPH των ισπανικών ταμειυτηρίων ή να επιστραφεί μόνον το κεφάλαιο του δανείου χωρίς καταβολή των τόκων.

26 Υπό τις συνθήκες αυτές, το Juzgado de Primera Instancia n° 38 de Barcelona (38ο πρωτοδικείο Βαρκελώνης) αποφάσισε να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο τα ακόλουθα προδικαστικά ερωτήματα:

- «1) Πρέπει ο [IRPH των ισπανικών ταμειυτηρίων] να υπόκειται σε δικαστικό έλεγχο, ήτοι πρέπει να εξετάζεται αν είναι κατανοητός στον καταναλωτή, ανεξάρτητα από το γεγονός ότι ρυθμίζεται από κανονιστικές ή διοικητικές διατάξεις, δεδομένου ότι δεν εμπίπτει στο άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας [93/13], καθόσον δεν πρόκειται για διάταξη αναγκαστικού δικαίου αλλά για κυμαινόμενο επιτόκιο δανεισμού που ενσωματώνεται στη σύμβαση κατ' επιλογήν του επαγγελματία;
- 2) α) Σύμφωνα με το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, που δεν μεταφέρθηκε στην ισπανική έννομη τάξη, αντιβαίνουν στην εν λόγω οδηγία, και στο άρθρο της 8, η επίκληση και η εφαρμογή από ισπανικό δικαστήριο του ως άνω άρθρου 4, παράγραφος 2, καίτοι η εν λόγω διάταξη δεν έχει μεταφερθεί στην ισπανική έννομη τάξη με βούληση του νομοθέτη, ο οποίος επιδίωξε πλήρη προστασία σε σχέση με τις ρήτρες που ο επαγγελματίας μπορεί να εισαγάγει σε σύμβαση συναπτόμενη με καταναλωτές, περιλαμβανομένων εκείνων που αφορούν το κύριο αντικείμενο της συμβάσεως, ακόμη και αν αυτές διατυπώθηκαν κατά τρόπο σαφή και κατανοητό;
- 2) β) Εν πάση περιπτώσει, είναι αναγκαία πληροφόρηση ή διαφήμιση σχετικά με τα ακόλουθα γεγονότα ή στοιχεία, ή σχετικά με κάποιο εξ αυτών, για την κατανόηση της ουσιώδους ρήτηρας, και συγκεκριμένα του IRPH [των ισπανικών ταμειυτηρίων];
- (i) Επεξήγηση του τρόπου διαμορφώσεως του επιτοκίου αναφοράς, ήτοι ενημέρωση για το γεγονός ότι ο συγκεκριμένος δείκτης περιλαμβάνει τις προμήθειες και άλλα έξοδα επί του ονομαστικού επιτοκίου, ότι πρόκειται για απλό μη σταθμισμένο μέσο όρο, ότι ο επαγγελματίας πρέπει να γνωρίζει και να ενημερώνει ότι οφείλει να εφαρμόσει αρνητικό περιθώριο και ότι τα παρεχόμενα δεδομένα δεν είναι δημόσια, σε σύγκριση με τον άλλο συνήθη δείκτη, [τον δείκτη] Euribor·
- (ii) επεξήγηση του τρόπου εξελίξεως του δείκτη στο παρελθόν και ενδεχόμενης εξελίξεως αυτού στο μέλλον, με πληροφόρηση και διαφήμιση όσον αφορά τα γραφήματα εκείνα που εκθέτουν, με σαφή και κατανοητό τρόπο, στον καταναλωτή την εξέλιξη του συγκεκριμένου επιτοκίου σε σχέση με εκείνη του [δείκτη] Euribor, συνήθους επιτοκίου των ενυπόθηκων δανείων.
- 2) γ) Για την περίπτωση που το Δικαστήριο κρίνει ότι στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να εξετάσει τον καταχρηστικό χαρακτήρα των συμβατικών ρητρών και να συναγάγει όλες τις συνέπειες βάσει του εθνικού δικαίου του, ζητείται από το Δικαστήριο να διευκρινίσει αν η έλλειψη πληροφορήσεως για όλα τα προεκτεθέντα στοιχεία συνεπάγεται μη κατανόηση της ρήτηρας, υπό την έννοια ότι δεν είναι σαφής για τον μέσο καταναλωτή (άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13), ή αν η παράλειψη παροχής πληροφοριών σημαίνει ότι ο επαγγελματίας δεν ενήργησε καλόπιστα [έναντι του καταναλωτή] και ότι, επομένως, ο καταναλωτής, αν είχε ενημερωθεί δεόντως, δεν θα είχε αποδεχθεί τη σύνδεση του δανείου του με τον δείκτη IRPH [των ισπανικών ταμειυτηρίων].
- 3) Σε περίπτωση αναγνώρισεως της ακυρότητας της ρήτηρας περί του IRPH [των ισπανικών ταμειυτηρίων], ελλείπει συμφωνία ή αν η υπάρχουσα συμφωνία είναι πιο επιζήμια για τον καταναλωτή, ποια εκ των δύο ακόλουθων συνεπειών συνάδει προς το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13;
- i) Αντικατάσταση του δείκτη που προβλέπει η συμβατική ρήτρα με τον συνήθη δείκτη υποκαταστάσεως, [τον δείκτη] Euribor, δεδομένου ότι πρόκειται για σύμβαση της οποίας ουσιώδες στοιχείο είναι η τοκοφορία υπέρ του τραπεζικού ιδρύματος, [το οποίο έχει την ιδιότητα του] επαγγελματία·
- ii) μη εφαρμογή τόκων, με μόνη υποχρέωση την εξόφληση από τον δανειολήπτη ή οφειλέτη του χορηγηθέντος στο πλαίσιο του δανείου κεφαλαίου κατά τις ορισθείσες προθεσμίες.»

Επί των προδικαστικών ερωτημάτων

Επί του πρώτου ερωτήματος

- 27 Εισαγωγικώς, υπενθυμίζεται ότι, κατά πάγια νομολογία, στο πλαίσιο της διαδικασίας συνεργασίας μεταξύ των εθνικών δικαστηρίων και του Δικαστηρίου την οποία θεσπίζει το άρθρο 267 ΣΛΕΕ, στο Δικαστήριο απόκειται να δώσει στο εθνικό δικαστήριο μια χρήσιμη απάντηση που να του παρέχει τη δυνατότητα επιλύσεως της διαφοράς της οποίας έχει επιληφθεί. Υπό το πρίσμα αυτό, το Δικαστήριο μπορεί να αναδιατυπώσει, εφόσον είναι αναγκαίο, τα ερωτήματα που του έχουν υποβληθεί (απόφαση της 7ης Αυγούστου 2018, Smith, C-122/17, EU:C:2018:631, σκέψη 34).
- 28 Συναφώς, το πρώτο προδικαστικό ερώτημα, αυτό καθαυτό, αφορά βεβαίως τον IRPH των ισπανικών ταμιευτηρίων. Εντούτοις, προκειμένου να δοθεί χρήσιμη απάντηση στο αιτούν δικαστήριο, το ερώτημα αυτό πρέπει να γίνει αντιληπτό υπό την έννοια ότι, με αυτό, το εν λόγω δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί αν το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι εξαιρείται από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας αυτής ρήτρα συμβάσεως ενυπόθηκου δανείου συναφθείσας μεταξύ καταναλωτή και επαγγελματία, η οποία προβλέπει ότι το εφαρμοστέο στο δάνειο επιτόκιο βασίζεται σε έναν από τους επίσημους δείκτες αναφοράς τους οποίους προβλέπει η εθνική ρύθμιση και μπορούν να εφαρμόζουν τα πιστωτικά ιδρύματα στα ενυπόθηκα δάνεια.
- 29 Κατά την εν λόγω διάταξη, οι ρήτρες της σύμβασης που απηχούν νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις αναγκαστικού δικαίου δεν υπόκεινται στις διατάξεις της οδηγίας 93/13.
- 30 Η εν λόγω διάταξη εξαιρεί, συνεπώς, τις ρήτρες αυτές από το πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13, η δε εξαίρεση αυτή πρέπει να ερμηνεύεται στενά (πρβλ. απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriiciu κ.λπ., C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψεις 27 και 31 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).
- 31 Η εξαίρεση αυτή προϋποθέτει τη συνδρομή δύο προϋποθέσεων: αφενός, η συμβατική ρήτρα πρέπει να απηχεί νομοθετική ή κανονιστική διάταξη και, αφετέρου, η διάταξη αυτή πρέπει να είναι αναγκαστικού δικαίου (αποφάσεις της 10ης Σεπτεμβρίου 2014, Kušionová, C-34/13, EU:C:2014:2189, σκέψη 78, καθώς και της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriiciu κ.λπ., C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 28).
- 32 Προκειμένου να διαπιστωθεί αν πληρούνται οι προϋποθέσεις αυτές, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι εναπόκειται στο εθνικό δικαστήριο να εξακριβώσει αν η οικεία συμβατική ρήτρα απηχεί διατάξεις του εθνικού δικαίου οι οποίες εφαρμόζονται υποχρεωτικά μεταξύ των συμβαλλομένων μερών, ανεξαρτήτως της επιλογής τους, ή διατάξεις ενδοτικού δικαίου οι οποίες ως εκ τούτου εφαρμόζονται κατ' αρχήν, δηλαδή ελλείψει διαφορετικής σχετικής συμφωνίας μεταξύ των συμβαλλομένων (αποφάσεις της 21ης Μαρτίου 2013, RWE Vertrieb, C-92/11, EU:C:2013:180, σκέψη 26, της 10ης Σεπτεμβρίου 2014, Kušionová, C-34/13, EU:C:2014:2189, σκέψη 79, και της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriiciu κ.λπ., C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψεις 29 και 30).
- 33 Εν προκειμένω, από την περιγραφή της εφαρμοστέας στην υπόθεση της κύριας δίκης εθνικής ρυθμίσεως, στην οποία προέβη το εθνικό δικαστήριο, προκύπτει ότι η ρύθμιση αυτή δεν επέβαλλε την υποχρέωση να προβλεφθεί, στις ρήτρες περί αμοιβής που περιλαμβάνονται σε συμβάσεις ενυπόθηκου δανείου, η εφαρμογή ενός από τους έξι επίσημους δείκτες που προβλέπονται από την circular 8/1990 del Banco de España, a entidades de crédito, sobre transparencia de las operaciones y protección de la clientela (εγκύκλιο 8/1990 της Κεντρικής Τράπεζας της Ισπανίας, προς τα πιστωτικά ιδρύματα, σχετικά με τη διαφάνεια των πράξεων και την προστασία των πελατών), της 7ης Σεπτεμβρίου 1990 (BOE αριθ. 226, της 20ής Σεπτεμβρίου 1990, σ. 27498), όπως ίσχυε κατά τον χρόνο των πραγματικών περιστατικών της διαφοράς της κύριας δίκης (στο εξής: εγκύκλιος 8/1990).

- 34 Συναφώς, όπως επισήμανε κατ' ουσίαν ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 78 έως 83 των προτάσεών του, συνάγεται, υπό την επιφύλαξη εξακριβώσεως από το αιτούν δικαστήριο, ότι η υπουργική απόφαση της 5ης Μαΐου 1994 δεν επέβαλλε, για τα δάνεια κυμαινόμενου επιτοκίου, τη χρήση επίσημου δείκτη αναφοράς, περιλαμβανομένου του IRPH των ισπανικών ταμειυτηρίων, αλλά απλώς θέσπιζε τις προϋποθέσεις που έπρεπε να πληρούν «οι δείκτες ή τα επιτόκια αναφοράς» για να μπορούν να χρησιμοποιηθούν από τα πιστωτικά ιδρύματα.
- 35 Ως εκ τούτου, υπό την επιφύλαξη τυχόν εξακριβώσεων από το αιτούν δικαστήριο, η Bankia είχε, όπως προκύπτει από το σημείο 3bis, παράγραφος 1, στοιχείο d, του παραρτήματος II της υπουργικής αποφάσεως της 5ης Μαΐου 1994, τη δυνατότητα να καθορίζει το κυμαινόμενο επιτόκιο «με κάθε άλλον τρόπο, υπό την προϋπόθεση ότι το επιτόκιο αυτό είναι σαφές, συγκεκριμένο και κατανοητό για τον δανειολήπτη και σύννομο».
- 36 Κατά συνέπεια, η περιεχόμενη στην επίμαχη ρήτρα αναφορά στον IRPH των ισπανικών ταμειυτηρίων, για τον υπολογισμό των τόκων που οφείλονται στο πλαίσιο της επίμαχης στην κύρια δίκη συμβάσεως, δεν είναι απόρροια νομοθετικής ή κανονιστικής διατάξεως αναγκαστικού δικαίου κατά την έννοια της νομολογίας που υπομνήσθηκε στις σκέψεις 31 και 32 της παρούσας αποφάσεως. Επομένως, υπό την επιφύλαξη εξακριβώσεως από το αιτούν δικαστήριο, η ρήτρα αυτή εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας 93/13.
- 37 Επομένως, στο πρώτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας αυτής η ρήτρα συμβάσεως ενυπόθηκου δανείου συναφθείσας μεταξύ καταναλωτή και επαγγελματία η οποία προβλέπει ότι το εφαρμοστέο στο δάνειο επιτόκιο βασίζεται σε έναν από τους επίσημους δείκτες αναφοράς τους οποίους προβλέπει η εθνική ρύθμιση και μπορούν να εφαρμόζουν τα πιστωτικά ιδρύματα στα ενυπόθηκα δάνεια, όταν η ρύθμιση αυτή δεν προβλέπει ούτε την υποχρεωτική εφαρμογή του δείκτη αυτού, ανεξαρτήτως της επιλογής των εν λόγω συμβαλλομένων, ούτε τη συμπληρωματική εφαρμογή του ελλείψει διαφορετικής συμφωνίας μεταξύ τους.

Επί του δευτέρου ερωτήματος, στοιχείο α'

- 38 Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, στοιχείο α', το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί αν η οδηγία 93/13, και ιδίως το άρθρο 8 αυτής, έχει την έννοια ότι δεν επιτρέπει σε δικαστήριο κράτους μέλους να εφαρμόσει το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας αυτής προκειμένου να μην ελέγξει τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας η οποία είναι διατυπωμένη κατά τρόπο σαφή και κατανοητό και αφορά το κύριο αντικείμενο της συμβάσεως, όταν η τελευταία αυτή διάταξη δεν έχει μεταφερθεί στην εσωτερική έννομη τάξη του εν λόγω κράτους μέλους.
- 39 Εντούτοις, από τις διευκρινίσεις που περιέχονται στην απόφαση περί παραπομπής όσον αφορά το δεύτερο ερώτημα προκύπτει ότι, με το πρώτο σκέλος του, το αιτούν δικαστήριο διερωτάται ειδικότερα ως προς τη δυνατότητα εθνικού δικαστηρίου, ακόμη και ελλείψει μεταφοράς του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 στο εσωτερικό δίκαιο, να ελέγχει αν ρήτρα όπως η επίμαχη πληροί την απαίτηση διαφάνειας που προβλέπει η οδηγία αυτή.
- 40 Εν προκειμένω, διαπιστώνεται, προκαταρκτικώς, ότι το αιτούν δικαστήριο υπέβαλε το δεύτερο ερώτημα, στοιχείο α', εκκινώντας από την παραδοχή ότι το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 δεν έχει μεταφερθεί στην ισπανική έννομη τάξη.
- 41 Από την πλευρά τους, η Bankia και η Ισπανική Κυβέρνηση υποστηρίζουν ότι το Tribunal Supremo (Ανώτατο Δικαστήριο, Ισπανία), στις αποφάσεις του 406/2012 της 18ης Ιουνίου 2012 (ES:TS:2012:5966) και 241/2013 της 9ης Μαΐου 2013 (ES:TS:2013:1916), επισήμανε ότι ο Ισπανός νομοθέτης είχε μεταφέρει το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 στο εθνικό δίκαιο με τον Ley 7/1998 sobre condiciones generales de la contratación (νόμο 7/1998 περί των γενικών όρων

συναλλαγών), της 13ης Απριλίου 1998 (BOE αριθ. 89, της 14ης Απριλίου 1998, σ. 12304). Από τις αποφάσεις αυτές προκύπτει, πρώτον, ότι η φράση «δίκαιη ισορροπία παροχής και αντιπαροχής», η οποία περιλαμβανόταν στην προ της εκδόσεως της οδηγίας 93/13 ισπανική νομοθεσία, αντικαταστάθηκε από τη φράση «σημαντική ανισορροπία μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων», προκειμένου να περιοριστεί ο έλεγχος που αφορά τον ενδεχομένως καταχρηστικό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας, δεύτερον, ότι η τιμή και η ισορροπία των παροχών αυτή καθεαυτήν δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο ελέγχου και, τρίτον, ότι τα ουσιώδη στοιχεία της συμβάσεως, καίτοι εξαιρούνται από τον έλεγχο επί της ουσίας, μπορούν εντούτοις να αποτελέσουν αντικείμενο ελέγχου που αφορά τα κριτήρια της παρεμβολής και της διαφάνειας.

- 42 Εντούτοις, λαμβανομένης υπόψη της περιεχόμενης στη σκέψη 39 της παρούσας αποφάσεως διευκρινίσεως όσον αφορά το περιεχόμενο του δευτέρου ερωτήματος, στοιχείο α', παρέλκει να αποφανθεί το Δικαστήριο αν έχει όντως μεταφερθεί το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13 στην ισπανική έννομη τάξη.
- 43 Συγκεκριμένα, πρέπει να υπομνησθεί ότι, κατά πάγια νομολογία, το σύστημα προστασίας που θέτει σε εφαρμογή η οδηγία 93/13 στηρίζεται στην αντίληψη ότι ο καταναλωτής βρίσκεται σε ασθενέστερη θέση έναντι του επαγγελματία, όσον αφορά τόσο την εξουσία διαπραγματεύσεως όσο και το επίπεδο πληροφόρησης, κατάσταση η οποία τον υποχρεώνει να προσχωρήσει στους όρους που έχει καταρτίσει εκ των προτέρων ο επαγγελματίας, αδυνατώντας να επηρεάσει το περιεχόμενό τους (βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 3ης Ιουνίου 2010, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid, C-484/08, EU:C:2010:309, σκέψη 27 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία, και της 26ης Μαρτίου 2019, Abanca Corporación Bancaria και Bankia, C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250, σκέψη 49).
- 44 Λαμβάνοντας υπόψη την ασθενέστερη αυτή θέση, η οδηγία 93/13 υποχρεώνει τα κράτη μέλη να προβλέπουν μηχανισμό που να διασφαλίζει ότι όσες συμβατικές ρήτρες δεν έχουν αποτελέσει αντικείμενο ατομικής διαπραγματεύσεως μπορούν να ελέγχονται προκειμένου να διαπιστωθεί ο ενδεχόμενος καταχρηστικός τους χαρακτήρας. Στο πλαίσιο αυτό, στο εθνικό δικαστήριο εναπόκειται να διαπιστώσει, λαμβάνοντας υπόψη τα κριτήρια που ορίζουν το άρθρο 3, παράγραφος 1, και το άρθρο 5 της οδηγίας 93/13, εάν, με γνώμονα τις ιδιαίτερες περιστάσεις της συγκεκριμένης υποθέσεως, η ρήτρα αυτή πληροί τις απαιτήσεις της καλής πίστεως, της ισορροπίας και της διαφάνειας που επιβάλλει η εν λόγω οδηγία (πρβλ. αποφάσεις της 21ης Μαρτίου 2013, RWE Vertrieb, C-92/11, EU:C:2013:180, σκέψεις 42 έως 48, της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψη 40, και της 26ης Μαρτίου 2019, Abanca Corporación Bancaria και Bankia, C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250, σκέψη 50).
- 45 Εντούτοις, το άρθρο 4, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13, ερμηνευόμενο σε συνδυασμό με το άρθρο 8 αυτής, επιτρέπει στα κράτη μέλη να προβλέπουν στη νομοθεσία που μεταφέρει την εν λόγω οδηγία στην εσωτερική έννομη τάξη ότι η «εκτίμηση του καταχρηστικού χαρακτήρα» δεν αφορά τις ρήτρες στις οποίες αναφέρεται η διάταξη αυτή, υπό τον όρο ότι είναι διατυπωμένες με τρόπο σαφή και κατανοητό (πρβλ. αποφάσεις της 3ης Ιουνίου 2010, Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Madrid, C-484/08, EU:C:2010:309, σκέψη 32, και της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψη 41).
- 46 Το Δικαστήριο υπογράμμισε, εξάλλου, ότι την ίδια απαίτηση διατυπώσεως με τρόπο σαφή και κατανοητό επιβάλλει το άρθρο 5 της οδηγίας 93/13, το οποίο προβλέπει ότι οι συμβατικές ρήτρες πρέπει να πληρούν «πάντοτε» την απαίτηση αυτή (πρβλ. αποφάσεις της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψεις 67 και 68, και της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriiciuc κ.λπ., C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 43). Επομένως, η απαίτηση αυτή εφαρμόζεται εν πάση περιπτώσει, ακόμη και όταν μια ρήτρα εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 4, παράγραφος 2, της εν λόγω οδηγίας και ακόμη και αν το οικείο κράτος μέλος δεν έχει μεταφέρει τη διάταξη στο εσωτερικό δίκαιο. Η απαίτηση αυτή δεν μπορεί να περιορίζεται μόνο στον κατανοητό χαρακτήρα μιας συμβατικής ρήτρας από τυπική και γραμματική άποψη (απόφαση της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψη 71).

- 47 Επομένως, στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, στοιχείο α', πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι η οδηγία 93/13, και ιδίως το άρθρο 4, παράγραφος 2, και το άρθρο 8 αυτής, έχει την έννοια ότι δικαστήριο κράτους μέλους οφείλει να ελέγχει τον σαφή και κατανοητό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας που αφορά το κύριο αντικείμενο της συμβάσεως, τούτο δε ανεξάρτητα από τη μεταφορά του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας αυτής στην έννομη τάξη του εν λόγω κράτους μέλους.

Επί του δευτέρου ερωτήματος, στοιχεία β' και γ'

- 48 Με το δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, στοιχεία β' και γ', το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν η οδηγία 93/13, και ιδίως το άρθρο 4, παράγραφος 2, και το άρθρο 5 αυτής, έχει την έννοια ότι, προκειμένου να συμμορφωθεί προς την απαίτηση διαφάνειας συμβατικής ρήτρας, στο πλαίσιο συμβάσεως ενυπόθηκου δανείου, η οποία καθορίζει κυμαινόμενο επιτόκιο, ο τρόπος υπολογισμού του οποίου θεωρείται πολύπλοκος για τον μέσο καταναλωτή, ο επαγγελματίας οφείλει να γνωστοποιεί στον καταναλωτή πληροφορίες σχετικές με τη μέθοδο υπολογισμού του δείκτη βάσει του οποίου υπολογίζεται το εν λόγω επιτόκιο, καθώς και με την εξέλιξη του δείκτη αυτού στο παρελθόν και τον τρόπο με τον οποίο ο δείκτης θα μπορούσε να εξελιχθεί στο μέλλον.
- 49 Συναφώς, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 106 έως 109 των προτάσεών του, κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου σχετικά με την απαίτηση διαφάνειας, η πληροφόρηση, πριν από τη σύναψη συμβάσεως, σχετικά με τους συμβατικούς όρους και τις συνέπειες της εν λόγω συνάψεως είναι ουσιώδους σημασίας για τους καταναλωτές. Βάσει ιδίως της πληροφορήσεως αυτής ο καταναλωτής αποφασίζει αν επιθυμεί να δεσμευθεί συμβατικώς με επαγγελματία προσχωρώντας στους όρους που αυτός έχει διατυπώσει εκ των προτέρων (αποφάσεις της 21ης Μαρτίου 2013, RWE Vertrieb, C-92/11, EU:C:2013:180, σκέψη 44, της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψη 70, της 21ης Δεκεμβρίου 2016, Gutiérrez Naranjo κ.λπ., C-154/15, C-307/15 και C-308/15, EU:C:2016:980, σκέψη 50, και της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriciuc κ.λπ., C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 48).
- 50 Επομένως, όπως επισημάνθηκε στη σκέψη 46 της παρούσας αποφάσεως, η απαίτηση διαφάνειας των συμβατικών ρητρών, όπως προκύπτει από το άρθρο 4, παράγραφος 2, και το άρθρο 5 της οδηγίας 93/13, δεν μπορεί να περιορίζεται απλώς στον κατανοητό χαρακτήρα τους από τυπικής και γραμματικής απόψεως. Δεδομένου ότι το σύστημα προστασίας που θεσπίζει η εν λόγω οδηγία στηρίζεται στην αντίληψη ότι ο καταναλωτής βρίσκεται σε ασθενέστερη θέση έναντι του επαγγελματία όσον αφορά, μεταξύ άλλων, το επίπεδο πληροφόρησης, η απαίτηση αυτή περί σαφούς και κατανοητής διατυπώσεως των συμβατικών ρητρών και, ως εκ τούτου, περί διαφάνειας, την οποία επιβάλλει η ίδια οδηγία, πρέπει να ερμηνεύεται ευρέως (αποφάσεις της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψεις 71 και 72, και της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriciuc κ.λπ., C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 44).
- 51 Δεδομένου ότι πρόκειται για ρήτρα προβλέπουσα, στο πλαίσιο συμβάσεως ενυπόθηκου δανείου, αμοιβή για τον δανεισμό αυτόν μέσω τόκων υπολογιζομένων με κυμαινόμενο επιτόκιο, η απαίτηση αυτή πρέπει, συνεπώς, να θεωρηθεί ότι επιβάλλει όχι μόνον να είναι η οικεία ρήτρα κατανοητή για τον καταναλωτή από τυπικής και γραμματικής απόψεως, αλλά και να δύναται ο μέσος καταναλωτής, ο οποίος έχει τη συνήθη πληροφόρηση και είναι ευλόγως επιμελής και συνετός, να κατανοήσει τη συγκεκριμένη λειτουργία του τρόπου υπολογισμού του εν λόγω επιτοκίου και, συνεπώς, να αξιολογήσει, βάσει σαφών και κατανοητών κριτηρίων, τις δυνητικά σημαντικές οικονομικές συνέπειες μιας τέτοιας ρήτρας για τις χρηματοπιστωτικές του υποχρεώσεις (πρβλ., κατ' αναλογία, αποφάσεις της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψη 75, και της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriciuc κ.λπ., C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 51).
- 52 Δεδομένου ότι η αρμοδιότητα του Δικαστηρίου αφορά μόνον την ερμηνεία των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης, εν προκειμένω της οδηγίας 93/13 (πρβλ. απόφαση της 21ης Μαρτίου 2013, RWE Vertrieb, C-92/11, EU:C:2013:180, σκέψη 48 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία), εναπόκειται

αποκλειστικώς στο αιτούν δικαστήριο να προβεί στις αναγκαίες προς τούτο εξακριβώσεις, λαμβανομένων υπόψη όλων των κρίσιμων πραγματικών στοιχείων, στα οποία συγκαταλέγονται η διαφήμιση και η πληροφόρηση που παρέχει ο δανειστής στο πλαίσιο της διαπραγματεύσεως συμβάσεως δανείου (αποφάσεις της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψη 74, της 26ης Φεβρουαρίου 2015, Matei, C-143/13, EU:C:2015:127, σκέψη 75, και της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriiciu κ.λπ., C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 46). Ειδικότερα, στον εθνικό δικαστή εναπόκειται, κατά την εξέταση του συνόλου των περιστάσεων σχετικά με τη σύναψη της συμβάσεως, να ελέγξει αν στην υπό κρίση υπόθεση ο καταναλωτής πληροφορήθηκε όλα τα στοιχεία που θα μπορούσαν να επηρεάσουν την έκταση της δεσμεύσεως που αναλάμβανε, ώστε να μπορεί να υπολογίσει, μεταξύ άλλων, το συνολικό κόστος του δανείου του. Στην εκτίμηση αυτή κρίσιμα είναι, αφενός, το ζήτημα αν οι ρήτρες είναι διατυπωμένες κατά τρόπο σαφή και κατανοητό ώστε ο μέσος καταναλωτής, όπως αυτός περιγράφεται στη σκέψη 51 της παρούσας αποφάσεως, να είναι σε θέση να υπολογίσει το κόστος αυτό και, αφετέρου, η έλλειψη αναφοράς, στη σύμβαση πιστώσεως, των πληροφοριών που θεωρούνται ουσιώδεις βάσει της φύσεως των αγαθών ή των υπηρεσιών που αποτελούν το αντικείμενο της συμβάσεως (απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 2017, Andriiciu κ.λπ., C-186/16, EU:C:2017:703, σκέψη 47 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

- 53 Όσον αφορά ρήτρα όπως η διαλαμβανόμενη στη σκέψη 51 της παρούσας αποφάσεως, η οποία περιέχει αναφορά σε κυμαινόμενο επιτόκιο του οποίου η ακριβής τιμή δεν μπορεί να καθοριστεί σε σύμβαση πιστώσεως για όλη τη διάρκεια ισχύος της συμβάσεως αυτής, διαπιστώνεται, όπως επισήμανε ο γενικός εισαγγελέας στα σημεία 122 και 123 των προτάσεων του, ότι για την εξέταση αυτή έχει σημασία το γεγονός ότι τα κύρια στοιχεία σχετικά με τον υπολογισμό του IRPH των ισπανικών ταμειυτηρίων ήταν ευχερώς προσβάσιμα για όποιον σκόπευε να συνάψει ενυπόθηκο δάνειο, δεδομένου ότι τα στοιχεία αυτά περιείχονταν στην εγκύκλιο 8/1990 που δημοσιεύτηκε στην *Boletín Oficial del Estado*. Συγκεκριμένα, το γεγονός αυτό μπορούσε να παράσχει στον ευλόγως επιμελή και συνετό καταναλωτή τη δυνατότητα να αντιληφθεί ότι ο δείκτης αυτός υπολογιζόταν βάσει του μέσου όρου των επιτοκίων των ενυπόθηκων δανείων διάρκειας άνω των τριών ετών για την αγορά κατοικίας, περιλαμβάνοντας, συνακόλουθα, τον μέσο όρο των περιθωρίων και των εξόδων που εφάρμοζαν τα ιδρύματα αυτά, και ότι η επίμαχη σύμβαση ενυπόθηκου δανείου προέβλεπε στρογγυλοποίηση του εν λόγω δείκτη στο επόμενο τέταρτο εκατοστιαίας μονάδας με επιπλέον προσθήκη περιθωρίου 0,25 %.
- 54 Κρίσιμο για την εκτίμηση της διαφάνειας της επίμαχης ρήτρας είναι επίσης το γεγονός ότι, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία που ίσχυε κατά τον χρόνο συνάψεως της επίμαχης στην κύρια δίκη συμβάσεως, τα πιστωτικά ιδρύματα όφειλαν να ενημερώνουν τους καταναλωτές για την εξέλιξη του IRPH των ισπανικών ταμειυτηρίων κατά τη διάρκεια των δύο ημερολογιακών ετών που προηγούνταν της συνάψεως των δανειακών συμβάσεων, καθώς και για την τελευταία διαθέσιμη τιμή του. Οι πληροφορίες αυτές μπορούν επίσης να παράσχουν στον καταναλωτή αντικειμενική ένδειξη ως προς τις οικονομικές συνέπειες που απορρέουν από την εφαρμογή ενός τέτοιου δείκτη και συνιστούν χρήσιμο στοιχείο για τη σύγκριση μεταξύ του υπολογισμού του κυμαινόμενου επιτοκίου που βασίζεται στον IRPH των ισπανικών ταμειυτηρίων και άλλων μεθόδων υπολογισμού του επιτοκίου.
- 55 Επομένως, το αιτούν δικαστήριο θα πρέπει να εξακριβώσει αν, στο πλαίσιο της συνάψεως της επίμαχης στην κύρια δίκη συμβάσεως, η Bankia τήρησε πράγματι όλες τις υποχρεώσεις ενημερώσεως που προβλέπει η εθνική νομοθεσία.
- 56 Κατόπιν των ανωτέρω σκέψεων, στο δεύτερο προδικαστικό ερώτημα, στοιχεία β' και γ', πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι η οδηγία 93/13, και ιδίως το άρθρο 4, παράγραφος 2, και το άρθρο 5 αυτής, έχει την έννοια ότι, προκειμένου να τηρείται η απαίτηση διαφάνειας συμβατικής ρήτρας η οποία καθορίζει κυμαινόμενο επιτόκιο στο πλαίσιο συμβάσεως ενυπόθηκου δανείου, η ρήτρα αυτή πρέπει όχι μόνο να είναι κατανοητή από τυπικής και γραμματικής απόψεως, αλλά και να παρέχει στον μέσο καταναλωτή, ο οποίος έχει τη συνήθη πληροφόρηση και είναι ευλόγως επιμελής και συνετός, τη δυνατότητα να κατανοήσει τη συγκεκριμένη λειτουργία του τρόπου υπολογισμού του εν λόγω επιτοκίου και, συνακόλουθα, να αξιολογήσει, βάσει σαφών και κατανοητών κριτηρίων, τις δυνητικά σημαντικές οικονομικές συνέπειες μιας τέτοιας ρήτρας για τις χρηματοπιστωτικές του υποχρεώσεις.

Αποτελούν στοιχεία ιδιαιτέρως κρίσιμα για την εκτίμηση στην οποία πρέπει να προβεί συναφώς το εθνικό δικαστήριο, αφενός, το γεγονός ότι τα κύρια στοιχεία σχετικά με τον υπολογισμό του επιτοκίου αυτού είναι ευχερώς προσβάσιμα για όποιον σκοπεύει να συνάψει ενυπόθηκο δάνειο, μέσω της δημοσίευσής του τρόπου υπολογισμού του εν λόγω επιτοκίου, καθώς και, αφετέρου, η παροχή πληροφοριών σχετικά με την παρελθούσα εξέλιξη του δείκτη βάσει του οποίου υπολογίζεται το εν λόγω επιτόκιο.

Επί του τρίτου προδικαστικού ερωτήματος

- 57 Με το τρίτο προδικαστικό ερώτημα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 έχουν την έννοια ότι δεν επιτρέπουν στο εθνικό δικαστήριο, σε περίπτωση ακυρότητας καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας που ορίζει δείκτη αναφοράς για τον υπολογισμό του κυμαινόμενου δανειακού επιτοκίου, και ελλείψει αντίθετης συμφωνίας μεταξύ των συμβαλλομένων, να υποκαταστήσει τον δείκτη αναφοράς με δείκτη προβλεπόμενο στον νόμο ή να επιβάλει στον δανειολήπτη την υποχρέωση να επιστρέψει το κεφάλαιο του δανείου εντός των προβλεπόμενων στην εν λόγω σύμβαση προθεσμιών χωρίς καταβολή τόκων.
- 58 Πρέπει, καταρχάς, να υπομνησθεί ότι, σύμφωνα με το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να αφήνουν ανεφάρμοστες τις καταχρηστικές ρήτρες ώστε να μην παράγουν αυτές δεσμευτικά αποτελέσματα έναντι του καταναλωτή, εκτός και εάν αντιτίθεται σ' αυτό ο καταναλωτής (πρβλ. αποφάσεις της 4ης Ιουνίου 2009, Pannon GSM, C-243/08, EU:C:2009:350, σκέψη 35, της 14ης Ιουνίου 2012, Banco Español de Crédito, C-618/10, EU:C:2012:349, σκέψη 65, και της 26ης Μαρτίου 2019, Abanca Corporación Bancaria και Bankia, C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250, σκέψη 52).
- 59 Περαιτέρω, κατά τη νομολογία του Δικαστηρίου, οσάκις εθνικό δικαστήριο διαπιστώνει την ακυρότητα καταχρηστικής ρήτρας περιεχόμενης σε σύμβαση συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή, το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 έχει την έννοια ότι αντιτίθεται σε κανόνα εθνικού δικαίου που επιτρέπει στο εθνικό δικαστήριο να συμπληρώσει την εν λόγω σύμβαση αναθεωρώντας το περιεχόμενο της ρήτρας αυτής (αποφάσεις της 14ης Ιουνίου 2012, Banco Español de Crédito, C-618/10, EU:C:2012:349, σκέψη 73, της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψη 77, και της 26ης Μαρτίου 2019, Abanca Corporación Bancaria και Bankia, C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250, σκέψη 53).
- 60 Εάν το εθνικό δικαστήριο είχε την εξουσία να αναθεωρεί το περιεχόμενο των καταχρηστικών ρητρών που περιέχονται σε τέτοιες συμβάσεις, η ευχέρεια αυτή θα καθιστούσε ενδεχομένως δυσχερέστερη την επίτευξη του μακροπρόθεσμου σκοπού του άρθρου 7 της οδηγίας 93/13. Συγκεκριμένα, η ευχέρεια αυτή θα συνέτεινε στην εκμηδένιση του αποτρεπτικού αποτελέσματος που ασκεί στους επαγγελματίες η πλήρης απαγόρευση εφαρμογής τέτοιων καταχρηστικών ρητρών στους καταναλωτές, στο μέτρο που οι επαγγελματίες θα εξακολουθούσαν να υπόκεινται στον πειρασμό να χρησιμοποιούν τέτοιες ρήτρες, γνωρίζοντας ότι, ακόμη και εάν αυτές κηρύσσονταν άκυρες, η σύμβαση θα μπορούσε παρά ταύτα να συμπληρωθεί, κατά το αναγκαίο μέτρο, από το εθνικό δικαστήριο ώστε να εξασφαλισθεί το συμφέρον των εν λόγω επαγγελματιών (αποφάσεις της 14ης Ιουνίου 2012, Banco Español de Crédito, C-618/10, EU:C:2012:349, σκέψη 69, της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψη 79, και της 26ης Μαρτίου 2019, Abanca Corporación Bancaria και Bankia, C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250, σκέψη 54).
- 61 Εντούτοις, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, σε περίπτωση κατά την οποία σύμβαση συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή δεν μπορεί να εξακολουθήσει να ισχύει μετά την κατάργηση καταχρηστικής ρήτρας, το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 δεν αντιτίθεται στην κατάργηση από τον εθνικό δικαστή, κατ' εφαρμογήν αρχών του δικαίου των συμβάσεων, της καταχρηστικής ρήτρας και στην υποκατάστασή της με εθνική διάταξη ενδοτικού δικαίου σε περιπτώσεις στις οποίες η κήρυξη της καταχρηστικής ρήτρας ανίσχυρης θα υποχρέωνε τον εθνικό

δικαστή να ακυρώσει τη σύμβαση στο σύνολό της, εκθέτοντας με τον τρόπο αυτόν τον καταναλωτή σε ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες, με αποτέλεσμα η ενέργεια αυτή να λειτουργεί ως τιμωρία του (πρβλ. αποφάσεις της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψεις 80 έως 84, της 26ης Μαρτίου 2019, Abanca Corporación Bancaria και Bankia, C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250, σκέψεις 56 και 64, και της 3ης Οκτωβρίου 2019, Dziubak, C-260/18, EU:C:2019:819, σκέψη 48).

- 62 Συναφώς, το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι η ανωτέρω υποκατάσταση δικαιολογείται πλήρως με γνώμονα τον σκοπό της οδηγίας 93/13. Ειδικότερα, συνάδει προς τον σκοπό του άρθρου 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13, καθόσον η διάταξη αυτή τείνει να αντικαταστήσει την τυπική ισορροπία που εισάγει η σύμβαση μεταξύ των δικαιωμάτων και των υποχρεώσεων των συμβαλλομένων με μια ουσιαστική ισορροπία, ικανή να αποκαταστήσει τη μεταξύ τους ισότητα, και όχι να ακυρώσει κάθε σύμβαση που περιέχει καταχρηστικές ρήτρες (πρβλ. αποφάσεις της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψεις 81 και 82 καθώς και εκεί μνημονευόμενη νομολογία, και της 26ης Μαρτίου 2019, Abanca Corporación Bancaria και Bankia, C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250, σκέψη 57).
- 63 Εάν, σε περίπτωση όπως η περιγραφείσα στη σκέψη 61 της παρούσας αποφάσεως, δεν επιτρεπόταν η εφαρμογή εθνικής διατάξεως ενδοτικού δικαίου αντί καταχρηστικής ρήτρας και, κατά συνέπεια, ο δικαστής όφειλε να ακυρώσει τη σύμβαση στο σύνολό της, τούτο θα συνεπαγόταν ενδεχομένως ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες για τον καταναλωτή, με αποτέλεσμα να διακυβεύεται ο αποτρεπτικός χαρακτήρας που απορρέει από την ακύρωση της συμβάσεως. Ειδικότερα, όσον αφορά μια δανειακή σύμβαση, τέτοια ακύρωση θα είχε κατ' αρχήν ως συνέπεια να καταστεί αμέσως απαιτητό το υπολειπόμενο οφειλόμενο ποσό του δανείου, σε έκταση η οποία ενδέχεται να υπερβαίνει τις οικονομικές δυνατότητες του καταναλωτή και, ως εκ τούτου, θα λειτουργούσε περισσότερο ως τιμωρία του τελευταίου παρά του δανειστή ο οποίος, συνακόλουθα, δεν θα είχε κίνητρο να αποφεύγει την εισαγωγή τέτοιων ρητρών στις συμβάσεις που προτείνει (πρβλ. αποφάσεις της 30ής Απριλίου 2014, Kásler και Káslerné Rábai, C-26/13, EU:C:2014:282, σκέψεις 83 και 84, και της 26ης Μαρτίου 2019, Abanca Corporación Bancaria και Bankia, C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250, σκέψη 58).
- 64 Επομένως, διαπιστώνεται ότι, σε περίπτωση κατά την οποία σύμβαση ενυπόθηκου δανείου συναφθείσα μεταξύ επαγγελματία και καταναλωτή δεν μπορεί να εξακολουθήσει να ισχύει μετά την κατάργηση καταχρηστικής ρήτρας η οποία αναφέρεται σε προβλεπόμενο στον νόμο δείκτη για τον υπολογισμό του εφαιροστέου στο δάνειο κυμαινόμενου επιτοκίου, το άρθρο 6, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 δεν μπορεί να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι δεν επιτρέπει στον εθνικό δικαστή, προκειμένου να αποφευχθεί η ακυρότητα της συμβάσεως αυτής, να υποκαταστήσει την εν λόγω ρήτρα με έναν δείκτη που προβλέπεται συμπληρωματικώς από το εθνικό δίκαιο, στο μέτρο που η ακύρωση της συμβάσεως θα εξέθετε τον καταναλωτή σε ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 26ης Μαρτίου 2019, Abanca Corporación Bancaria και Bankia, C-70/17 και C-179/17, EU:C:2019:250, σκέψη 59).
- 65 Εν προκειμένω, η επίμαχη ρήτρα προβλέπει ότι το κυμαινόμενο επιτόκιο υπολογίζεται βάσει του IRPH των ισπανικών ταμιευτηρίων. Εντούτοις, από τη δικογραφία που έχει στη διάθεσή του το Δικαστήριο προκύπτει ότι ο εν λόγω προβλεπόμενος στον νόμο, και συγκεκριμένα στην εγκύκλιο 8/1990, δείκτης αντικαταστάθηκε, δυνάμει της δέκατης πέμπτης πρόσθετης διατάξεως του νόμου 14/2013, της 27ης Σεπτεμβρίου 2013, από έναν δείκτη υποκαταστάσεως, τον οποίο η Ισπανική Κυβέρνηση χαρακτηρίζει ως «συμπληρωματικό». Πράγματι, υπό την επιφύλαξη εξακριβώσεως από το αιτούν δικαστήριο, η πρόσθετη αυτή διάταξη προβλέπει την εφαρμογή του εν λόγω δείκτη υποκαταστάσεως ελλείψει διαφορετικής συμφωνίας μεταξύ των συμβαλλομένων μερών.
- 66 Στο πλαίσιο αυτό, το αιτούν δικαστήριο, σε περίπτωση που διαπιστώσει, πρώτον, τον καταχρηστικό χαρακτήρα της επίμαχης ρήτρας, δεύτερον, ότι η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης σύμβαση ενυπόθηκου δανείου δεν θα μπορούσε να εξακολουθήσει να ισχύει χωρίς την εν λόγω ρήτρα και, τρίτον, ότι η ακύρωση της συμβάσεως αυτής θα εξέθετε τον ενάγοντα της κύριας δίκης σε ιδιαιτέρως

επιζήμιες συνέπειες, θα μπορούσε να αντικαταστήσει την εν λόγω ρήτρα με τον δείκτη υποκαταστάσεως του νόμου 14/2013, της 27ης Σεπτεμβρίου 2013, στο μέτρο που ο δείκτης αυτός μπορεί να θεωρηθεί ότι έχει συμπληρωματικό χαρακτήρα υπό το πρίσμα του εθνικού δικαίου.

- 67 Επομένως, στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα πρέπει να δοθεί η απάντηση ότι το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 έχουν την έννοια ότι επιτρέπουν στο εθνικό δικαστήριο, σε περίπτωση ακυρότητας καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας που ορίζει δείκτη αναφοράς για τον υπολογισμό του κυμαινόμενου δανειακού επιτοκίου, να υποκαταστήσει τον δείκτη αναφοράς με δείκτη προβλεπόμενο στον νόμο και εφαρμοστέο ελλείψει αντίθετης συμφωνίας των συμβαλλομένων, εφόσον η οικεία σύμβαση ενυπόθηκου δανείου δεν μπορεί να εξακολουθήσει να ισχύει σε περίπτωση καταργήσεως της εν λόγω καταχρηστικής ρήτρας και εφόσον η ακύρωση της συμβάσεως στο σύνολό της θα εξέθετε τον καταναλωτή σε ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες.

Επί του αιτήματος περιορισμού των διαχρονικών αποτελεσμάτων της παρούσας αποφάσεως

- 68 Δεδομένου ότι το τρίτο προδικαστικό ερώτημα διατυπώθηκε κατά τρόπον ώστε να αφορά το ενδεχόμενο της «ακυρότητας της ρήτρας περί του IRPH των ισπανικών ταμειυτηρίων», η Ισπανική Κυβέρνηση, με τις γραπτές και προφορικές παρατηρήσεις της ενώπιον του Δικαστηρίου, ζήτησε από το Δικαστήριο να περιορίσει τα διαχρονικά αποτελέσματα της αποφάσεώς του. Πρέπει να διευκρινιστεί ότι το αίτημα της Ισπανικής Κυβερνήσεως στηρίζεται στην παραδοχή ότι, σε περίπτωση ακυρότητας συμβατικής ρήτρας όπως η επίμαχη, η σύμβαση δανείου θα εξακολουθούσε να ισχύει χωρίς καταβολή τόκων.
- 69 Όπως υπομνήσθηκε στη σκέψη 52 της παρούσας αποφάσεως, η αρμοδιότητα του Δικαστηρίου αφορά αποκλειστικά την ερμηνεία των διατάξεων του δικαίου της Ένωσης, και εν προκειμένω της οδηγίας 93/13.
- 70 Εν προκειμένω, από την απάντηση στο τρίτο προδικαστικό ερώτημα προκύπτει ότι, σε περίπτωση ακυρότητας ρήτρας όπως η επίμαχη, το εθνικό δικαστήριο έχει την εξουσία, υπό τις προϋποθέσεις που υπομνήσθηκαν στη σκέψη 67 της παρούσας αποφάσεως, να υποκαταστήσει τον δείκτη που προβλέπεται στη ρήτρα με δείκτη προβλεπόμενο στον νόμο και εφαρμοστέο ελλείψει αντίθετης συμφωνίας των συμβαλλομένων.
- 71 Υπό τις συνθήκες αυτές, οι οικονομικές επιπτώσεις ενδεχόμενης ακυρότητας μιας τέτοιας ρήτρας για τα τραπεζικά ιδρύματα θεωρούμενα μεμονωμένα και για το τραπεζικό σύστημα στο σύνολό του δεν μπορούν να προσδιοριστούν μόνο βάσει της ερμηνείας του δικαίου της Ένωσης στην οποία θα προβεί το Δικαστήριο στην υπό κρίση υπόθεση (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 21ης Μαρτίου 2013, RWE Vertrieb, C-92/11, EU:C:2013:180, σκέψεις 60 και 61).
- 72 Κατά συνέπεια, δεν συντρέχει λόγος να περιοριστούν τα διαχρονικά αποτελέσματα της παρούσας αποφάσεως.

Επί των δικαστικών εξόδων

- 73 Δεδομένου ότι η παρούσα διαδικασία έχει ως προς τους διαδίκους της κύριας δίκης τον χαρακτήρα παρεμπίπτοντος που ανέκυψε ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου, σ' αυτό εναπόκειται να αποφανθεί επί των δικαστικών εξόδων. Τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκαν όσοι υπέβαλαν παρατηρήσεις στο Δικαστήριο, πλην των ως άνω διαδίκων, δεν αποδίδονται.

Για τους λόγους αυτούς, το Δικαστήριο (τμήμα μείζονος συνθέσεως) αποφαινεται:

- 1) Το άρθρο 1, παράγραφος 2, της οδηγίας 93/13/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 5ης Απριλίου 1993, σχετικά με τις καταχρηστικές ρήτρες των συμβάσεων που συνάπτονται με καταναλωτές, έχει την έννοια ότι εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής της οδηγίας αυτής η ρήτρα συμβάσεως ενυπόθηκου δανείου συναφθείσας μεταξύ καταναλωτή και επαγγελματία η οποία προβλέπει ότι το εφαρμοστέο στο δάνειο επιτόκιο βασίζεται σε έναν από τους επίσημους δείκτες αναφοράς τους οποίους προβλέπει η εθνική ρύθμιση και μπορούν να εφαρμόζουν τα πιστωτικά ιδρύματα στα ενυπόθηκα δάνεια, όταν η ρύθμιση αυτή δεν προβλέπει ούτε την υποχρεωτική εφαρμογή του δείκτη αυτού, ανεξαρτήτως της επιλογής των εν λόγω συμβαλλομένων, ούτε τη συμπληρωματική εφαρμογή του ελλείψει διαφορετικής συμφωνίας μεταξύ τους.
- 2) Η οδηγία 93/13, και ιδίως το άρθρο 4, παράγραφος 2, και το άρθρο 8 αυτής, έχει την έννοια ότι δικαστήριο κράτους μέλους οφείλει να ελέγχει τον σαφή και κατανοητό χαρακτήρα συμβατικής ρήτρας που αφορά το κύριο αντικείμενο της συμβάσεως, τούτο δε ανεξάρτητα από τη μεταφορά του άρθρου 4, παράγραφος 2, της οδηγίας αυτής στην έννομη τάξη του εν λόγω κράτους μέλους.
- 3) Η οδηγία 93/13, και ιδίως το άρθρο 4, παράγραφος 2, και το άρθρο 5 αυτής, έχει την έννοια ότι, προκειμένου να τηρείται η απαίτηση διαφάνειας συμβατικής ρήτρας η οποία καθορίζει κυμαινόμενο επιτόκιο στο πλαίσιο συμβάσεως ενυπόθηκου δανείου, η ρήτρα αυτή πρέπει όχι μόνο να είναι κατανοητή από τυπικής και γραμματικής απόψεως, αλλά και να παρέχει στον μέσο καταναλωτή, ο οποίος έχει τη συνήθη πληροφόρηση και είναι ευλόγως επιμελής και συνετός, τη δυνατότητα να κατανοήσει τη συγκεκριμένη λειτουργία του τρόπου υπολογισμού του εν λόγω επιτοκίου και, συνακόλουθα, να αξιολογήσει, βάσει σαφών και κατανοητών κριτηρίων, τις δυνητικά σημαντικές οικονομικές συνέπειες μιας τέτοιας ρήτρας για τις χρηματοπιστωτικές του υποχρεώσεις. Αποτελούν στοιχεία ιδιαιτέρως κρίσιμα για την εκτίμηση στην οποία πρέπει να προβεί συναφώς το εθνικό δικαστήριο, αφενός, το γεγονός ότι τα κύρια στοιχεία σχετικά με τον υπολογισμό του επιτοκίου αυτού είναι ευχερώς προσβάσιμα για όποιον σκοπεύει να συνάψει ενυπόθηκο δάνειο, μέσω της δημοσιεύσεως του τρόπου υπολογισμού του εν λόγω επιτοκίου, καθώς και, αφετέρου, η παροχή πληροφοριών σχετικά με την παρελθούσα εξέλιξη του δείκτη βάσει του οποίου υπολογίζεται το εν λόγω επιτόκιο.
- 4) Το άρθρο 6, παράγραφος 1, και το άρθρο 7, παράγραφος 1, της οδηγίας 93/13 έχουν την έννοια ότι επιτρέπουν στο εθνικό δικαστήριο, σε περίπτωση ακυρότητας καταχρηστικής συμβατικής ρήτρας που ορίζει δείκτη αναφοράς για τον υπολογισμό του κυμαινόμενου δανειακού επιτοκίου, να υποκαταστήσει τον δείκτη αναφοράς με δείκτη προβλεπόμενο στον νόμο και εφαρμοστέο ελλείψει αντίθετης συμφωνίας των συμβαλλομένων, εφόσον η οικεία σύμβαση ενυπόθηκου δανείου δεν μπορεί να εξακολουθήσει να ισχύει σε περίπτωση καταργήσεως της εν λόγω καταχρηστικής ρήτρας, και εφόσον η ακύρωση της συμβάσεως στο σύνολό της θα εξέθετε τον καταναλωτή σε ιδιαιτέρως επιζήμιες συνέπειες.

(υπογραφές)